

# خودکشی از نگاه اسلام

**آیا کسی که خودکشی می‌کند، روحش سرگردان است؟** اگر انسان پاک و خوب خودکشی کند، به جهنم می‌رود؟

در پاسخ به دو بخش اشاره می‌شود:

**(الف) خودکشی از نظر اسلام:**

خودکشی از گناهان کبیره است و در دین مبین اسلام بشدت محکوم شده و خدا در قرآن کریم آن را نهی و نکوهش کرده است. قرآن در آیه ۲۹ سوره نساء می‌فرماید:
﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَ ظُلْمًا فَسَوْفَ نُصَلِّيهِ نَارًا وَكَانَ ذَٰلِكَ عَٰلَىٰ عِيسَىٰ إِبْنِ مَرْيَمَ إِذِ ابْتُلِيَ مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَانَ رَبَّهُ بِهِ شَهِيدًا وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا﴾
را نکشید.

به درستی که خداوند به شما مهربان است و هر کسی این کار را از روی دشمنی و شقاوت انجام دهد، بزودی وی را به آتش جهنم می‌کشانیم و این کار بر خدا آسان است.

امام صادق (ع) فرمود: «هر کسی خود را از روی عمد بکشد، برای اوست آتش پایدار دوزخ است.»<sup>(۱)</sup>

امام باقر (ع)فرمود: «لَنْ الْمُؤْمِنِ بَيْتِلِي بِهِ بَكَلٍ بَلِيَّةٌ وَيَمُوتُ بَكَلًا إِلَّا لَأَنَّ اللَّهَ يَقْتُلُ نَفْسَهُ؛ مؤمن به هر بلایی مبتلا می‌شود و با هر نوعی از مرگ می‌میرد ولی خودکشی نمی‌کند.»<sup>(۲)</sup>

از روایات و آیات قرآن استفاده می‌شود برای این عمل زشت مجازات سختی در نظر گرفته شده و کسی حق ندارد خود را از بین ببرد، چون خداوند، آفریدگار حیات و زندگی می‌باشد و در خلقت انسان اهدافی دارد و جان آدمی مال خداست و کسی حق ندارد به حریم الهی تجاوز کرده و خودسرانه اقدام به عملی کند که به او مربوط نمی‌شود و با این کار نافرمانی خداوند را بکند.

زندگی نعمت ارزشمندی است از طرف خداوند که به ما ارزانی شده است.

زندگی فرصتی است که با استفاده از آن می‌توانیم به سعادت برسیم. اگر به این مطلب توجه داشته باشیم که مشکلات زندگی طبیعی می‌باشد و زندگی بدون مشکل وجود ندارد، حتمًا نظراتن عوض خواهد شد. همه مردم دنیا به گونه‌ای با مشکلات دست و پنجه نرم می‌کنند و حتی شاید چالش‌های ما در برابر مشکلات دیگران کمتر و پایین‌تر باشد.

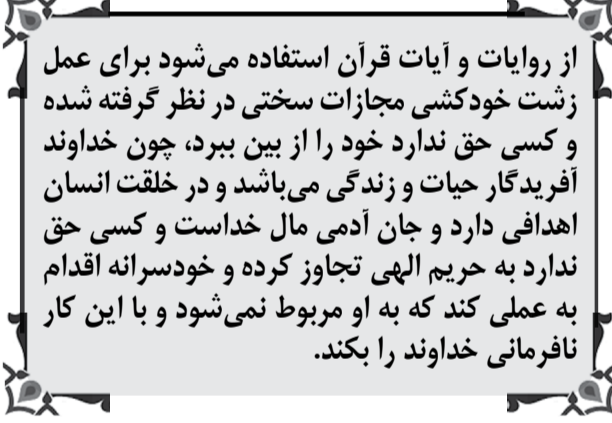
**(ب) جایگاه اخروی:**

کسی که خودکشی کرده، از روایات فهمیده می‌شود مستحق آتش جهنم است.

برخی از روایات در باب خودکشی:

- از امام صادق (ع) نقل شده: «مَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ مُتَعَمِّدًا فَيُؤَيِّ قَدْ نَالَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا؛ کسی که به طور عمدی دست به خودکشی بزند، همیشه در آتش جهنم خواهد بود.»<sup>(۳)</sup>
- ابوسعید خدری می‌گوید:

در یکی از جنگ‌ها که کنار رسول خدا (ص) بودیم، تقسیم کار کرده بودیم.



هر کسی کاری انجام می‌داد، در میان دوستان فردی بود که کار سه نفری را انجام می‌داد. هم هیزم جمع می‌کرد و هم آب می‌آورد و هم غذا می‌یخت. فدازکاری وی را برای رسول خدا بازگو کردیم، فرمود: اهل جهنم است.

تعجب کردیم تا اینکه وارد جنگ شدیم و او مجروح شد. بر اثر مشکلات جنگی و شدّت زخم نیزه‌ای برداشت و به وسیله آن خود را کشت.<sup>(۴)</sup>
۳. پیامبر خدا (ص) فرمود: کسی که خود را خفه و یا حلق آویز کند، خداوند در روز قیامت او را در آتش جهنم خواهد انداخت و در جای دیگری می‌فرماید: کسی که خودکشی کند، به هر وسیله که باشد، او را در روز قیامت به همان وسیله عذاب خواهد کرد.<sup>(۵)</sup>

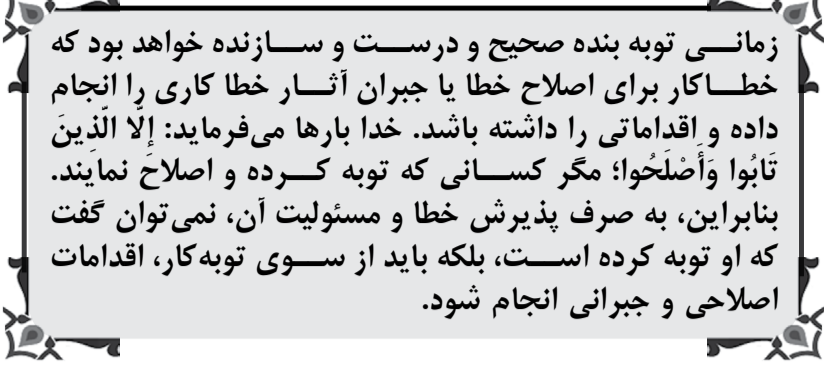
**راهکارهایی برای ایجاد نشاط و رهایی از افسردگی**
**نشاط و در اینجا راهکارهایی را ارائه می‌دهیم که با توجه به آنها می‌توان زندگی و شادی را جایگزین یأس و ناامیدی کرد و از زندگی تود لذت برد:**

- دوستان شایسته و دیندار را برای دوستی خود انتخاب کنید.
- فعالیت‌های خوشآیند و مطبوع را افزایش دهید مثلا روزانه به ورزش و تفریح سالم بپردازید و در کارهای خانه به خانواده کمک کنید.
- توجه داشته باشید به عنوان یک انسان، موجودی گرمای و ارزشمند می‌باشید و خداوند گوهر ارزشمند و بی‌مانندی در وجود شما قرار داده است.
- با مطالعه کتاب‌های مناسب، بینش و نگرش خود را نسبت به جهان هستی و آخرت بالا ببرید.
- ارتباط خود را با پروردگار عالم محکم‌تر کنید (با استفاده از نماز و عبادت).
- هر موقع احساس گرایش به افسردگی کردید، به دعا و نیایش بپردازید و با خدا دردلد کنید.
- توسیل و ارتباط با اهل بیت(ع) را فراموش نکنید و زندگیمان آنها را مطالعه نمایید.
- شما نکته مثبت در مورد خود بیان کنید و این شش نکته را روی ورقه کوچک نوشته و همراه خود داشته باشید.
- در فرصت‌های مناسب، این صفات مثبت را برای خود بخوانید. البته می‌توانید صفات مثبت دیگری را به فهرست اضافه کنید. با این عمل خواهید دید پس از مدتی، نظر منفی شما نسبت به خود باطرفان به مرور تغییر می‌کند.
- در زمانی که افسردگی و دلسردی از زندگی به شما رو آورد، به فعالیت‌های مثبت و رخدادهای خوشایند در آینده فکر کنید و رخدادها و فعالیت‌های دلپذیر را در ذهن خود تجسم نمایید.

شاید همگی بدانیم که باید از کار زشت خویش توبه کنیم؛ اما ششاید ندانیم چگونه توبه کنیم که پذیرفته شود؟ در معاشرت‌های اجتماعی شخص اگر خطاواشتباهی می‌کند،وقتی متوجه آن می‌شود برای جبران آن اقدام می‌کند تا از تبعات و پیامدهای خطاواشتباه مطلقا یاجملا در امان مانده؛ا بسیاری از مردم ممکن استسخت مهارت عذر خواهی و بوزش «فصاح» بپرزاندند و با رفتاری نادرست کار را از آنچه هست، خراب‌تر و بدتر کنند؛ زیرا برخی نادانسته و ناخواسته حتی ممکن است پنهان جویی کرده و با این کار خطاواشتباه را لاپوشانی کنند.برخی ممکن است حتی پس از پذیرش رسمی اشتباهه خطا، اقدام دیر هنگامی داشته باشند و با این کارشان، فرصت جبران و اصلاح را از دست دهند. در نوشتار حاضر شرایط و آداب و الزامات توبه از نگاه قرآن به تفصیل توضیح داده شده است.

\*\*\*

**توبه، بازگشت بنده از خطا و بازگشت خدا به قبل خطا**
توبه در لغت به معنای بازگشت و رجوع است. این بازگشت از سوی بنده خطاکار، به حالت قبل از خطاست؛ یعنی بنده می‌خواهد تا در شرایط قبل خطا قرار گیرد. از نگاه تعالیم قرآن، توبه بنده به معنای پذیرش خطا، اشتباه و گناه خویش است که پس از شناخت و مقایسه میان عمل و هدف و به منظور جبران و اصلاح و بازگشت به حالت قبل از خطا و اشتباه و گناه از سوی بنده انجام می‌شود؛البته این توبه زمانی مؤثر و مفید خواهد بود و آثار برآی آن پار می‌شود که همراه با توبه خدا باشد و خدا نیز توبه‌نویسنده را ببیند و اجازه اصلاح خطا را بدهد(معجم مقاییس اللغة، ج ۱، ص ۲۵۷، «توب»مجمع‌البیان، ج ۱- ۲،



خویش باشد و تمام تلاشش را به‌کار بندد که هر گز به آن خطای پیشین بازنگردد؛ اما اگر در آینده به هر دلیل آن خطا را تکرار کرد، نمی‌توان گفت که چنین خطایی در توبه پیشین خویش صاق نبوده‌است؛بلکه باید پذیرفت که توبه پیشین دارای شرایط بوده وخطای کنونی از سوی توبه کار پیشین، هیچ تأثیری در اقدام کنونی او ندارد؛ بنابراین چنین شخصی باید پس از تذکر و تنبه، اقدام به توبه کند

**نگاهی به شرایط و الزامات توبه از منظر قرآن**

# چگونه توبه کنیم؟

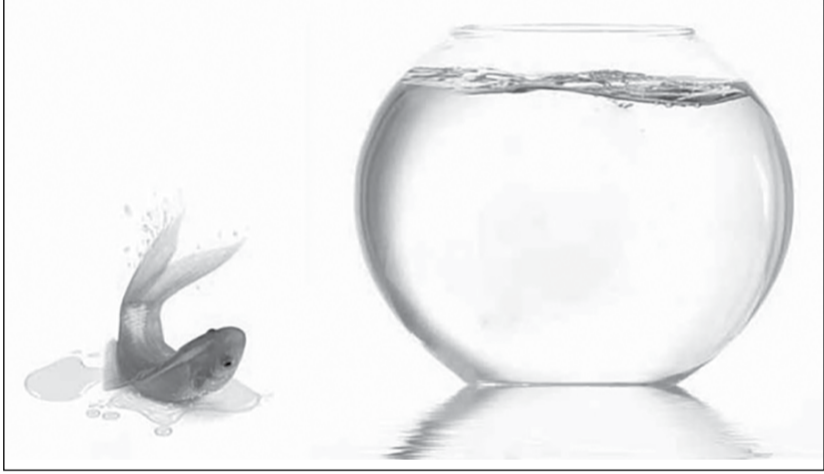
**علی جوهردهی**

مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا» مگر کسانی که توبه کردند و عمل خود را اصلاح نمودند و به اعتناص و تمسک جستند و دین خود را بر این خطا خالص گردیدند که در نتیجه، آنان با مؤمنان خواهند بود و بزودی خود مؤمنان را یاداشی بزرگ خواهد بخشید.(نساء، آیه ۱۱۶)
بنابراین، این گمان باطل و خطائی است که کسی فکر کند با عقل و علم خویش می‌تواند خود را از خطا و گناه حفظ کند؛بلکه این عنایت خداست که چنین شرایطی را برایش فراهم می‌آورد.بنابراین،توبه‌کننده سعی کند همواره به خدا تمسک کرده و بر عصمت الهی قرار گیرد. پس توبه حقیقی نه تنها بازگشت از خطا و اصلاح خطا، بلکه تغییر رفتار نسبت به خدا است و به جای اعتماد به خود، باید به خدا رجوع نمود. خدا را از خواهان حفظ و نگهداشت از هر گونه خطا و گناه شدن.اسان باید پذیرد که جز خدا کسی را ندارد که به او پناه ببرد. در اینصحت که توبه‌اش واقعی و پذیرفتنی است.(توبه، آیه ۱۱۸)

یکی از بسترهای خطاکاری انسان، فقدان اموری چون اعتناص به خدا و اخلاص در دین است؛ از همین رو از مؤمنان می‌خواهد تا در هنگام توبه و پس از آن صد بار اگر توبه شکستی باز آ



**بی‌گمان آنچه قطعاً بر خداست پذیرش توبه کسانیی است که از روی نادانی مرتکب کار زشت می‌شوند و زود باز می‌گردند. خداوند توبه چنین کسان را می‌پذیرد که او دانای حکیم است.**



به این نکته توجه کنند که بدون اعتناص و اخلاص می‌توانند در مسیر صحیح و راست باقی بمانند.بنابراین، لازم‌است توبه‌کننده در نسبت خود با خدا و دین تجدید نظر کند و همان طوری که به خدا اعتناص می‌کند، در دین خویش نیز خالص باشد. این بیان معنا است که شخصی باید فلسفه و سبب زندگی خود را بخدای و دینی کند؛چنان که خدا در این باره می‌فرماید:
﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا» مگر کسانی که توبه کردند و عمل خود را اصلاح نمودند و به خدا اعتناص و تمسک جستند و دین خود را با مؤمنان خدا خالص گردانیدند؛ در نتیجه، آنان با مؤمنان خواهند بود؛ و بزودی خدا مؤمنان را یاداشی بزرگ خواهد بخشید.(نساء، آیه ۱۱۶)



خدا بصراحت بیان می‌کند که توبه توبه شکنان را می‌پذیرد و این گونه نیست که به سبب تکرار خطا و گناه، در امرزش و توبه به سسوی بنده بسته شود، بلکه تا قبل از بپذیرد و نسبت به آن احساس مسئولیت کند و بخواهد نسبت به آن اقدام جبرانی یاصلحی و مانند آن داشته‌باشد. بنابراین،اگر کسی خطای خویش را بشناسد،ازوما به معنای توبه نیست؛ زیرا تا وقتی مسئولیت کار خود را نپذیرد، هیچ اقدامی نمی‌کند و توبه و عذر و بوزش خواهی ندارد.
**توبه،اصلاح و جبران خطا**
همچنین از نظر قرآن، زمانی توبه بنده صحیح و درست و سازنده خواهد بود که خطا کار برای اصلاح خطا یا جبران آثار خطا کاری را انجام داده و اقداماتی را داشته باشد. خدا بارها می‌فرماید:
﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا»مگر کسانی که توبه کرده و اصلاح پذیرند(بقره، آیه ۱۶۰؛ نحل، آیه ۱۱۹؛ نساء، آیه ۱۱۶؛ انعام، آیه ۵۴)

بنابراین،به‌صرف پذیرش خطاومسئولیت آن،نمی‌توان گفت که او توبه کرده است؛ بلکه باید از سوی توبه کار، اقدامات اصلاحی و جبرانی انجام شود. در آیات مربوط به توبه پس از بیان توبه به اصلاح اشاره می‌شود که عبارت است از اقداماتی که برای رهایی از فساد انجام می‌شود، بنابراین،اگر اقداماتی اصلاحی انجام نشود، خطا همچنان باقی و برقرار خواهد بود و توبه‌کننده با توبه بدون اصلاح، گویی عملی را انجام نداده است.

**توبه،بازگشت به خطا**

ممکن است کسی در کاری خطا کند و پس از شناخت و آگاهی، اقدام به توبه کند، ولی در آینده نیت آن را داشته باشد که اگر شرایط بگونه‌ای دیگر رقم خورد، همان خطا را تکرار کند. در این صورت، چنین توبه‌ای، پذیرفته نمی‌شود و توبه‌ای بی‌فایده خواهد بود.

**توبه خدا، در صورت تکرار خطا ر آینده**

شاید توبه‌کننده هنگام توبه، چنین نیتی نداشته باشد که در آینده به تکرار خطا بپردازد و حتی همواره تلاش می‌کند با علم و عقل به گونه‌ای عمل کند که به خطا و اشتباهه نگذرد؛چراغ خطاکار بشدت شکنندگ از خطای

دام صیادی بدانیم، باز معنای آن این خواهد بود که شخص با این اقدام بپروزی را برای خود رقم می‌زند و به دنبال آن خرمی و سبزی و دماغ چاقی رخ می‌دهد و آرامش به دل آشفته و پریشان باز می‌گردد.

پس آن اقلیمی که توبه کار می‌بایست انجام دهد، اصلاحاتی است که موجب تصفیه قلب و پاکي آن شود؛ زیرا در ادامه آیه بیان می‌شود که در چنین حالتی است که از انوار الهی بهره مند شده و قلب از تاریکی بیرون می‌آید؛ زیرا از نظر قرآن، قلبی که با گناه همراه شود، «مسمیه» می‌شود که به معنای دفن کردن در زیر خاک گناه یا پایین کشیدن فتنه‌چراغ است؛به‌طوری که دیگر نوری نمی‌تواند (شمس، آیات ۷ تا ۱۰) بنابراین، توبه کار با توبه تصویح قلب خود را در شرایطی قرار می‌دهد که بتواند بازتاب دهنده انوار الهی باشد و از ظلمات پیش آمده از گناه و خطا رها شود.

از نظر قرآن، توبه اگر از سوی مؤمن صالح انجام شود و توبه‌کننده باایمان و عمل صالح خویش تلاش کند تا گذشته را جبران و اصلاح نماید،به‌طور طبیعی نه تنها پاک‌ان کارش بدی‌ها را می‌پوشاند، بلکه خدا بافضل خویش عنایت خاص

**نگاهی به شرایط و الزامات توبه از منظر قرآن**

صفحه ۷

یک‌شنبه ۲۰ اسفند ۱۴۰۲

۲۹ شعبان ۱۴۴۵ – شماره ۳۳۵۳۷



## چراغ راه

**لزوم اندیشه‌ورزی قبل از عمل**

قال الامام علی(ع): «التدبیر قبل العمل یؤمنک من الندم».

امام علی(ع) فرمود:اندیشه‌ورزی قبل از انجام هر عمل تو را از پشیمانی در امان نگه می‌دارد.<sup>(۱)</sup>

۱- بحار الانوار، ج ۶۸، ص ۳۳۸



## حکایت خوبان

## تلاش اقتصادی برای پدر و مادر و خانواده

پیامبر اکرم(ص) درباره جوان کوشایی که برماش را می‌راند فرمود: آگاه باشید که اگر او برای پسر و مادرش یا یکی از آنها می‌کوشد، (در حقیقت) در راه خداوند، گام می‌دارد، و اگر برای تأمین خانواده‌اش می‌کوشد، در راه خداوند گام برمی‌دارد، و اگر برای (تأمین) خودش هم می‌کوشد، باز هم در راه خداوند گام برمی‌دارد.<sup>(۲)</sup>
همچنین آن حضرت در سخنی دیگر فرمود: هیچ بنده‌ای نیست که درآمدی به دست آورد و آن را خرج خانواده‌اش کند، مگر آنکه خداوند برای هر درمی که خرج خانواده‌اش می‌کند، هفتصد برابر به او عطا فرماید.<sup>(۳)</sup>

- ۱- کنز العمال، منقی هندی، ج ۴، ص ۱۰، ج ۹۲۳
- ۲- مکارم الاخلاق، ج ۱، ص ۲۶۸، ج ۱۵۶



## پرورش و پاسخ

## مهارت تصمیم‌گیری و آثار آن(۲)

**پرشت:**

**مهارت تصمیم‌گیری چیست و تصمیم‌گیری صحیح چه آثار و پیامدهایی را در حیات فردی و اجتماعی انسان دارد؟**

**پاسخ:**

در بخش نخست پاسخ به این سوال به مباحثی همچون: مهارت تصمیم‌گیری، مفهوم مهارت، مفاهیم تصمیم‌گیری صحیح در خانواده پرداختیم. اینک در مباحثی دنباله‌طلب را بی می‌گیریم.

**علت ناتوانی در تصمیم‌گیری صحیح**
تصمیم‌گیری جزو جدایی‌ناپذیر و لازمه زندگی خانوادگی و اجتماعی است و شاکه‌الصلی موفقیت‌ها و شکست‌های خانوادگی را تشکیل می‌دهد و کسی که نتواند برای امور ساده یا مهم زندگی خود تصمیم‌گیری صحیح کند، به زودی اختیارات زندگی خود را از دست داده و چه بسا منجر به فروپاشی خانواده او شود. کسی که نتواند تصمیم‌گیری صحیح در خانواده داشته باشد و همه چیز را به شانس، راه حل‌های دم دستی و سطحی یا انتخاب دیگران و فرارکنی و اغذار کند، به زودی به دیگران وابسته شده و اعتماد به نفس خود را از دست می‌دهد و سرانجام پیروی از انتخابهای دیگران باعث می‌شود که فرد فرصت‌های زندگی‌اش را از دست بدهد و از موفقیت و سربلندی در زندگی‌اش باز بماند.

**مهم‌ترین عوامل ناتوانی در تصمیم‌گیری صحیح**

به‌طور کلی یک تصمیم‌گیری صحیح به یک سلسله عوامل و مولفه‌های بستگی دارد که در صورت فقدان آنها هیچ انسنانی نمی‌تواند به یک تصمیم‌گیری صحیح و درست نایل گردد. اهم این عوامل عبارتند از:

- ۱- نداشتن اطلاعات کافی و جامع از موضوع
- ۲- بررسی نکردن تمام جوانب و وانهان برخی از ابعاد مسئله
- ۳- داشتن اطلاعات متناقض و خلاف واقع
- ۴- فقدان اعتماد به نفس و اتکای به دیگران
- ۵- تعدد افراد تصمیم‌گیرنده و تداخل و تعارض آنها یا یکدیگر
- ۶- وابستگی عاطفی که عقلائیت را تحت تأثیر قرار دهد.

افسردگی یا دیگر اختلالات روانی

اسلام این دیدگاه جامع‌ای است که هم به دنیای انسان توجه دارد و هم به آخرت او.اگر تصمیم‌گیری‌ها و نیت‌ها در زندگی براساس ملاک‌های دنیوی باشد، به‌طور طبیعی براساس مقتضیات این عالم دنیوی بهره‌ناچیزی نصیب او خواهد شد و از عالم آخرت هم محروم می‌گردد. اما اگر تصمیم‌گیری‌ها و نیت‌ها در زندگی براساس ملاک‌های اخروی و الهی باشد؛ در این شرایط هم از دنیا بهره می‌برد و هم از آخرت. قرآن کریم می‌فرماید: کسی که کشت آخر را بخواهد به او برکت می‌دهیم و بر محصولتش می‌افزاییم و آنها که فقط کشت دنیا می‌آیند؛ کشتی از آن به آنها می‌دهیم.اما در آخرت هیچ نصیبی ندارند.(شوری- ۲۰)
بنابراین تحقق سعادت دنیا و آخرت انسان در گرو تصمیم‌گیری صحیح و جامع است.

- ۱- **موفقیت و رسیدن به اهداف متناسب با زندگی**
این نوع تصمیم‌گیری‌ها حداقل باید دو ویژگی را داشته باشند:
۱- بیشترین احتمال موفقیت یا اثربخشی در زندگی را داشته باشد.
۲- بهترین و ساده‌ با اهداف، خواسته‌ها، سبک زندگی و ارزش‌های دنیوی و اخروی متناسب باشد.

- ۲- **پیدا کردن راه حل مناسب هنگام بحران**
مهارت تصمیم‌گیری صحیح و جامع، در مواقعی که در یک مشکل بحران قرار گرفته‌ایم، ما را به یک راه حل مناسب و کارآمدی سوق خواهد داد، و کمتر دچار اضطراب و نگرانی خواهیم شد.

- ۳- **روشن کردن مسیر زندگی در رسیدن به هدایت الهی**

انسان برای رسیدن به هدایت‌تعالی الهی و فلسفه‌غایی خلقت خود نیاز به چراغ راه دارد تا در پرتو آن بتواند مسیر زندگی و سرنوشت خود را متناسب با سعادت دنیا و آخرت یا تصمیم‌گیری‌های صحیح و جامع تأمین کند.

- ۴- **انتخاب بهترین راه از میان تعدد راها**

هنگام مواجهه انسان با دوراهی‌ها و یا تعدد گزینه‌ها اگر مهارت و تصمیم‌گیری صحیح و جامع را داشته‌باشیم بهترین گزینه و راه را انتخاب می‌کنیم و ضرب وخطاها، ما به حداقل می‌رسد.

۵- **تأثیرگذاری در اخلاق، رفتار و سلامتی و آینده و آخرت**
مهارت تصمیم‌گیری صحیح و جامع تأثیرات بسیار زیادی در نوع اخلاق، سلووک رفتاری و صحت و سلامت و آینده و آخرت انسان می‌گذارد و او را متوازن و جامع‌الاطراف و معتدل و توانمند در همه عرصه‌ها می‌سازد.



## سلوک عارفانه

**تصمیم‌گیری در جنگ مصالح**
باب تراحم یعنی باب جنگ مصلحت مصلحت‌های جامعه. در اینجا یک فقیه می‌تواند فتوا بدهد که از یک حکم به خاطر حکم دیگر عملاً نسیت بردارد، در این نسخ نیست... هیچ قبیله‌ی در این کبرای کلی کشت ندارد که در خاطر مصلحت بزرگ‌تر اسلام باید از مصلحت دست برداشت، و به خاطر مفسده بزرگ‌تری که اسلام دچارش می‌شود، باید مفسده‌های کوچک‌تر را تحمل شد. در این مطلب احدی شک ندارد... اینها تغییریهایی است در داخل قوانین اسلام به حکم خود اسلام، نه تغییری که دیگری بخواهد بدهد. نسخ نیست تغییر قانون است به حکم قانون.<sup>(۱)</sup>

- ۱- روح البصیه و توسعه، شهید مرتضی مطهری(ره)، پیش مطهر، ص ۱۴